

**A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...**

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK
SZÜLETÉSNAPJÁRA

**ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE
ITSELF...**

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH
BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
HUN-REN RESEARCH CENTRE FOR THE HUMANITIES

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

„A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.”
(Madách Imre: *Az ember tragédiája*, XII. szín)

“Abundant lines of the science itself
Are different traits of one system only,
They're charming together.”
(Imre Madách: *Tragedy of the Man*, twelfth scene
Translated from Hungarian by Ottó Tomschey)

(© MTA, Szigeti Tamás)

Beuó Elol.

*A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...*

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

*ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE ITSELF...*

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely
Institute of Archaeology, HUN-REN Research Centre for the Humanities
MTA Centre of Excellence

Budapest 2024

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült
The volume was funded by the Hungarian Academy of Sciences

Borító / Cover

Zárókő rekonstrukciós rajza (pilisi ciszterci monostor)

(Rajz: Ősi Sándor. MTA – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Adattár)

Reconstruction drawing of a capstone (Pilis Cistercian monastery)

(Drawing by Sándor Ősi. MTA – Research Centre for the Humanities Institute of Archaeology, Archive)

Képfeldolgozás, képszerkesztés / Image processing and editing

VARGA ZSÓKA

Angol fordítás / English translation

CHRIS SULLIVAN

ISBN 978-615-5766-73-2

DOI 10.62150/BE70.2024

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet / Institute of Archaeology,

HUN-REN Research Centre for the Humanities

© Archaeolingua Alapítvány / Archaeolingua Foundation

© Szerkesztők, szerzők, fordító / Editors, authors, translator

2024

Minden jog fenntartva.

A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

All rights reserved. The authors are responsible for the illustrations used in the studies.

ARCHAEOLOGUA

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

www.archaeolingua.hu

Borítóterv / Cover design: KASZTA MÓNI

Tipográfia és nyomdai előkészítés / Layout and desktop editing: KOVÁCS RITA

Nyomda / Printers: PRIME RATE Zrt., Budapest

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

Előszó / Foreword	9
BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ A középkor régészeti állattanának 70 éve Magyarországon <i>Seventy years of medieval archaeozoology in Hungary</i>	11
BÁLINT CSANÁD A „kazár pénzverés” és összehasonlításai: a volgai bolgár, nyugati türk és türges pénzverés <i>‘Khazar coinage’ compared to Volga Bulgarian, West Turkic, and Türgesh coinages</i>	27
BERTA ADRIÁN – EKRIK ÁKOS – KOVÁCS BIANKA GINA Az ábrahámí ciszterci apátság roncsolásmentes régészeti kutatása <i>Nondestructive research of the Cistercian abbey of Ábrahám</i>	37
BOLLÓK ÁDÁM Késő ókori csörgők a Keletrómai Birodalom levantei tartományjaiban. Az avar kori és a magyar honfoglalás kori varázshagyomány hátteréhez <i>Late Antique closed bells in the Levantine provinces of the Eastern Roman Empire. On the magical traditions of the Avar- and Hungarian-Conquest-period populations of the Carpathian Basin</i>	67
F. ROMHÁNYI BEATRIX Kultuszok, kulturális régiók és hospesek. Avagy: miről vallanak a 14. század elején összeírt plébániatemplomok patrocíniumai <i>Cults, cultural regions, and hospites or what the patrocinia of early 14th-century parish churches tell us</i>	89
FÜLÖP RÉKA – GYŐRI-PÓRSZÁSZ ANNA – RÉVÉSZ LÁSZLÓ – RITOÓK ÁGNES 8–9. századi tárgytipusok, viseleti szokások továbbélése a Kárpát-medence 10–11. századi sírjaiban <i>Survival of 8th–9th-century artefact types and clothing practices in 10th–11th-century Carpathian Basin burials</i>	107
GÁL ERIKA Keselyűcsont a csókakői várból <i>A vulture bone from Csókakő Castle</i>	129
GERELYES IBOLYA A török hódoltság balkáni eredetű ékszeranyagának előképei az oszmán művészetben <i>Antecedents in Ottoman art of Balkan-origin jewellery found in Ottoman Hungary</i>	141
HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI Egy reprezentációs forma változatai – Zsigmond-kori csempés és oszmán-török szemes kályhák a csókakői várban <i>Variations on a means of display in Csókakő Castle Sigismund-era tile stoves and an Ottoman stove with concave glazed tiles</i>	157
JAKAB GUSZTÁV – CSENGERI ERZSÉBET – TIMÁR GÁBOR A középkori vízgazdálkodás tanulságai az antropocén korban <i>Lessons from medieval water management in the anthropocene era</i>	187

K. NÉMETH ANDRÁS	
Nürnbergi csengők a késő középkori Magyarországon	207
<i>Small bells from Nuremberg in Late Medieval Hungary</i>	
KOVÁCS LÁSZLÓ	
A 10. századi szállási temetőkről	219
<i>On 10th-century cemeteries in Hungary belonging to short-lived settlements</i>	
LANGÓ PÉTER – TAKÁCS MIKLÓS	
Az Árpád-kori falusi temetők feltárása, egy rokon tudományterület „hatóköre” településrégészeti nézőpontból.	
(Szempontok egy településrégészeti kézikönyv megírásához)	233
<i>The excavation of Arpadian-era village cemeteries, the ‘domain’ of a kindred discipline from the settlement archaeology perspective.</i>	
<i>(Considerations for the writing of a handbook of settlement archaeology)</i>	
LŐVEI PÁL	
Keresztábrázolások, keresztetek és tévhittek	243
<i>Crosses, crusaders, and erroneous beliefs</i>	
MÉSZÁROS ORSOLYA – FÓRIZS ISTVÁN	
A visegrádi késő középkori üvegműhely (Rév u. 5.): az üvegleletanyag áttekintése és archeometriai vizsgálata	261
<i>Glass artefactes from a 15th-century glassmaking workshop at Rév utca 5. in Visegrád and their archaeometric analysis</i>	
OBORNI TERÉZ	
Báthory István bécsi diplomáciai küldetése és fogsága (1563–1567)	285
<i>Stephen Báthory’s diplomatic missions to Vienna and his imprisonment there (1563–1567)</i>	
RÁCZ BERNÁT – ROSTA SZABOLCS	
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
Pétermonostora Maas-vidéki kapcsolatai	299
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
<i>Pétermonostora’s links to the Meuse Valley</i>	
SARBAK GÁBOR	
Pálos harangok	323
<i>Bells in the Pauline order</i>	
SÓFALVI ANDRÁS	
Árpád-kori rotunda maradványai Nagygalambfalván	329
<i>Vestiges of the Arpadian-era rotunda in Nagygalambfalva (Porumbenii Mari, Romania)</i>	
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Középkori és kora újkori tűk néhány példánya Nagybányáról	341
<i>Medieval and early modern pins from Baia Mare</i>	
SZŐKE BÉLA MIKLÓS	
A Biskupija-Crkvina lelethorizontról egy zalavár-várszigeti agancsfaragvány kapcsán	357
<i>An antler carving from Zalavár-Vársziget belonging to the Biskupija-Crkvina Horizon of finds</i>	

TEREI GYÖRGY	
Újabb adatok az Árpád-kori nagyméretű veremépületek kérdéséhez <i>New data relating to the Arpadian-age larger dug-out structures</i>	369
VARGA MÁTÉ	
Újabb középkori zarándokjelvények Somogy megyéből <i>More medieval pilgrim badges from Somogy county</i>	385
VIDA TIVADAR	
A zempléni csésze Kelet és Nyugat között <i>The Zemplín Cup between East and West</i>	397
VIZI MÁRTA	
Az ozorai várkastély színes mázas kályhacsempéiről <i>Coloured-glaze stove tiles from Ozora Castle</i>	417
WEISZ BOGLÁRKA	
A vásárterek eltérő típusai a középkori Magyar Királyságban <i>Differing types of marketplaces in the Kingdom of Hungary in the Middle Ages</i>	439
ZSOLDOS ATTILA	
Harcok az ország közepén <i>Struggles in the middle part of the realm</i>	455

ÚJABB KÖZÉPKORI ZARÁNDOKJELVÉNYEK SOMOGY MEGYÉBŐL

Varga Máté

BEVEZETÉS

Somogy megyében – az országos viszonylatokhoz hasonlóan – kevés középkori zarándokjelvény volt ismert az elmúlt időkig. Benkő Elek 2010-es összefoglaló tanulmányában mindössze 12 darab szerepelt,¹ mára ennél csak Somogy megyéből több példány ismert.² Gyökeres változást a fémkereső műszerek rendszeres használata hozott. Az elmúlt évek terepbejárásai során – melyek kiegészültek a múzeumi önkéntesek által végzett műszeres leletfelderítéssel – számos fémtárgyat sikerült összegyűjteni, köztük korábban alig vagy kis számban ismert tárgytypusokat is, mint a zarándokjelvények. Általánosságban elmondható azonban, hogy a zarándokjelvények kutatása sok lehetőséget rejt még magában. A Rippl-Rónai Múzeum gyűjteményében is jó pár – a lentebb bemutatott darabokon kívül – még közlésre váró darab található. Hasonló a helyzet országos viszonylatban is, hiszen hiába szaporodtak meg az ezzel kapcsolatos publikációk az elmúlt időkben, máig sok a közöletlen példány.³ Ráadásul a tárgytypus felismerése nem mindig egyszerű,⁴ amire példa a Monostorapáti melletti almádi bencés monostornál nemrégiben talált tárgy, ami a publikációban 12–13. század fordulójára datált ólomkeresztként szerepel,⁵ az anyaga és a száraz végén található fülek azonban elárulják, hogy egy zarándokjelvénnyel van dolgunk. Hasonlóan kérdéses egy a budai királyi palotából előkerült ólomkereszt, amit Holl Imre 15. századi zarándokjelvényként határozott meg,⁶ de azóta senki nem foglalkozott vele részletesebben. Benkő Elek 2010-es tanulmánya⁷ óta megsokszorozódott a Magyarországon előkerült zarándokjelvények száma, így az új darabok fényében egy újabb összefoglalás elkészítése is időszerű.

ZARÁNDOKJELVÉNYEK SOMOGY MEGYÉBEN

Az első Somogy megyei zarándokjelvény 2000-ben, a Költő László által vezetett, somogysámszonmarótpusztai erődített templom feltárásán került elő. A templomot árokkal és sánccal vették körbe a 16. század elején, és előbbi betöltéséből került elő az ólomból készült kereszt. A rövid ásatási jelentésben még csak ólomkeresztként tüntették fel,⁸ azonban az egy évvel későbbi publikációban már zarándokjelvénynek határozták meg,⁹ így az egyik legkorábbi magyarországi

A szerző régész, doktorandusz (Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár; Szegedi Tudományegyetem; vargamate12@gmail.com).

¹ BENKŐ 2010.

² A tárgyakat Horváth Péter József restaurálta, Balla Krisztián fotózta, köszönet a munkájukért. Jelen tanulmány nem tér ki a középkori zarándoklatokra, és általában a zarándokjelvényekre, illetve azok használatára, mert ezzel kapcsolatosan számos szakirodalmi munka található.

³ TEREI 2017, 153–154. Rövid tájékoztató után arra jutottam, hogy még számos zarándokjelvény vár közlésre több megyében, azonban van olyan megye, ahol – az intenzív fémkeresős kutatás ellenére – nem került elő középkori zarándokjelvény. Ehhez lásd még: RÁCZ – PÁNYA 2023, 262, 73. lj.

⁴ TEREI 2017, 151.

⁵ BUZÁS 2023, 13–14, 23, 30. kép

⁶ HOLL 1987–1988, 189, 187, 3. kép 9.

⁷ BENKŐ 2010.

⁸ KÖLTŐ 2003, 204.

⁹ KÖLTŐ – DOBÓ 2004, 238.

azonosított zarándokjelvénynak tekinthető. A leletet Aradi Csilla közölte részletesen 2018-ban.¹⁰ A zarándokjelvény a megfeszített Krisztust ábrázolja, és a feszület az ágaskeresztek csoportjába sorolható. Pontos párhuzamot nem sikerült találni hozzá, és így zarándokhelyhez kötése, vagy készítési helye is ismeretlen.

A többi zarándokjelvény egy fémkeresős kutató magángyűjteményéből került be a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumba 2015-ben. A nyolc darab zarándokjelvény közül három példányon Szűz Mária látható a gyermek Jézussal, és Aachen városához köthetőek. Két jelvény Maastricht városából származik, és Szent Servatiust ábrázolja. Egy zarándokérmén ismeretlen szent ábrázolása van, míg egy töredékes Krisztus fej talán egy kereszten lehetett. A gyűjteményben található még egy ún. profán érme is, amin rozettás díszítés figyelhető meg.¹¹ Érdekesség, hogy a zarándokjelvények közül négy darab – elméletileg – ugyanazon a lelőhelyen került elő. A találó által adott számok alapján két aacheni és két maastrichti darab a Bálványos melletti egykori Csege faluból származik, ami a középkorban templomos hely volt.¹² A tanulmányban ismertetett darabok a késő középkorra keltezhetőek.

ÚJABB ZARÁNDOKJELVÉNYEK SOMOGY MEGYÉBŐL

A korábban röviden bemutatott kilenc zarándokjelvényen kívül az elmúlt néhány évben régészeti terepbejárásokon öt darab zarándokjelvény került elő, valamennyi fémkereső műszeres felmérés során. Az előkerült új darabok közül kettőről jelent meg egy rövid hír a múzeum honlapján és közösségi oldalán 2022-ben,¹³ de részletes közlésük jelen tanulmányban történik meg először.

1. Hács-Béndekpuszta (azonosító: 20360) (1. ábra 4)

méret: h(össz): 1,8 cm; sz(élesség): 1,7 cm

megtalálás ideje: 2020. január 18.

megtaláló: Jancsekity Gábor

leltári szám: RRM_R_2020.2.6.

A lelőhelyen egy alkalommal végeztünk rövid ideig terepbejárást 2020-ban, ahol viszonylag kevés (10 darab) fémtárgyat találtunk. A középkori templom még álló falakkal rendelkező romjától nagyjából 100 méterre nyugatra került elő a lelet. A megtaláláskor nem sejtettük, hogy zarándokjelvény, újkori tárgy töredékének gondoltuk, csak később sikerült azonosítani. Mivel a lelőhely erdővel fedett, területén korábban régészek mindössze egy-két alkalommal végeztek terepbejárást és helyszíni szemlét. Az erdővel fedettség miatt az egykori faluhely kiterjedése nem meghatározott, a lelőhely azonban illegális fémkeresősök körében jól ismert. A középkori Bennek 1331-ben szerepel először írott forrásban, temploma már valószínűleg a 12. században is létezett. Utoljára 1542-ben említik a középkori oklevelek.¹⁴

Az eredetileg kör alakú öntvény bal felső negyed része maradt meg, átmérője 3,5 cm lehetett. A középső mezőben gótikus M betűt láthatunk, amit kettős kör – a külső gyöngykör – vesz körbe. A tárgy bal oldalán az egykor felerősítésre szolgáló fül töredéke látható. A tárgy magyarországi párhuzama nem ismert. A Kunera adatbázisban több, kerek alakú, M betűs jelvény található, amik közül egy hasonlít legjobban a mi példányunkra (2. ábra).¹⁵ A jelvényen az M betű kissé más formájú, és egy

¹⁰ ARADI 2018, 18.

¹¹ ARADI 2018.

¹² A további négy darab a 2., 3., 12. és 84. lelőhelyeken kerültek elő, azonban ezek feloldása nem ismert, de feltehetően a Balaton környékéről származnak.

¹³ <http://smmi.hu/hirek/ket-ujabb-kozepkori-zarandokjelveny-somogy-megyebol.html> (utolsó megtekintés: 2024. április 5).

¹⁴ TIMÁR 2019, I. 305.

¹⁵ Kunera, object number: 01826.

1. ábra. Középkori zarándokjelvények Somogy megyéből. 1. Szőlősgyőrök; 2. Nikla; 3. Siójut;
4. Hács; 5. Kaposvár. (Fotó: Balla Krisztián)

Fig. 1. Medieval pilgrim badges from Somogy County. 1. Szőlősgyőrök; 2. Nikla; 3. Siójut;
4. Hács; 5. Kaposvár. (Photograph: Krisztián Balla)

2. ábra. M monogramos zarándokjelvény. (Forrás: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/7a83d9a4-6635-4d20-ad56-d3ccc96120b3>)
 Fig. 2. Pilgrim badge with the monogram M. (Source: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/7a83d9a4-6635-4d20-ad56-d3ccc96120b3>)

felerősítésre szolgáló fület látunk rajta. Előkerülési helye ismeretlen, keltezése bizonytalan. A tárgyat a profán jelvények közé sorolták, bár az M betű alapján Szűz Máriához köthető zarándokjelvény is lehetne, de kegyhelyhez kapcsolása egyelőre nem lehetséges. A hács-béndekepusztai darabot a jellege alapján a késő középkorra, azon belül is inkább a 15–16. századra keltezzük.

2. Kaposvár–Deseda, faluhely (azonosító: 43532) (1. ábra 5)

méret: h: 3,1 cm; sz: 2,6 cm

megtalálás ideje: 2023. július 17.

megtaláló: Jancsekity Gábor

leltári szám: RRM_R_2024.7.1.

A lelőhelyen öt alkalommal végeztünk terepbejárást több önkéntes részvételével 2019–2024 között,¹⁶ ezt megelőzően mindössze egyszer, 2004-ben történt felszíni leletgyűjtés. A területen közel 100 darab régészeti korú – főleg középkori – fémtárgyat gyűjtöttünk össze, annak ellenére, hogy a lelőhelyet jól ismerik az illegális fémkeresősök. A szántóföldön található középkori templom helyétől déli irányban 30 méterre került elő a zarándokjelvény. A lelőhely közvetlen közelében több olyan lelőhely is fekszik, ahol középkori kerámiatöredékeket találtak, így összességében egy nagy kiterjedésű lelőhelyről van szó, ami a középkori Csiget (Alsócsiget, Felsőcsiget) településsel azonosítható. Írott forrásban elég későn, csak 1376-ban tűnik fel a település, plébánosát 1527-ben említik először, ez egyben a település utolsó középkori említése is. Később rációk települtek a területre.¹⁷

A rombusz alakú öntvény szinte teljesen ép, annak közepén egy elnagyolt szentábrázolást látunk, a rossz kidolgozottság miatt nem eldönthető, hogy férfi vagy női alak, bár az előbbi a valószínűbb. Bal kezében egy lilimos jogart tart, másik kezét felemelve, áldásra tartja. A középső mezőt két, egymással párhuzamos vonal keretezi, a vonalak között gyöngysor fut körbe. A szent alakján a ruházat redőzött, a szintén elnagyolt fejet glória övezi. Felerősítésre szolgáló fülek alul és felül lehettek – de akár a két oldalán is –, amik letörtek. A tárgy magyarországi párhuzama nem ismert. A Kunera adatbázisban viszonylag ritkának számítanak a rombusz alakú jelvények, a kaposvárihoz teljesen hasonló darabot nem is találtunk. Az egyik, részben hasonló példányon egy nem azonosított szent látható, glória nélkül, a mezőben lilimokkal, és a 15. század második felére keltezve (3. ábra 1).¹⁸ A kaposvári darabhoz talán leginkább hasonló példány a németországi Stralsundban került elő (3. ábra 2). A feldolgozás során nem sikerült pontosan azonosítani, hogy ki látható a zarándokjelvényen és honnan származik a tárgy, de feltételezik, hogy Keresztelő Szent János szerepel rajta és Rómában készült.¹⁹ VI. Henrik (1422–1461) angol királyt ábrázolják még hasonlóan, ő azonban mindig koronával a fején tűnik fel,²⁰ bár soha nem avatták szentté, halála után szentként tisztelték. A VI. Henriket ábrázoló zarándokjelvények Windsorhoz köthetőek. A kaposvári példányt a késő középkorra lehet keltezni.

¹⁶ A lelőhely központi, kb. 200 × 200 méteres területén végeztük a terepbejárások többségét.

¹⁷ TIMÁR 2019, I. 656. A rációk betelepülésének egyelőre nem sikerült régészeti nyomát találni.

¹⁸ Kunera, object number: 00402.

¹⁹ SAMARITER 2013, 165, 171, Kat. Nr. 23.

²⁰ Például Kunera, object number: 21848.

3. ábra. 1. Ismeretlen szentet ábrázoló zarándokjelvény. (Forrás: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/9097448e-1446-44b8-a956-d16a5a27106f>); 2. Ismeretlen szentet ábrázoló zarándokjelvény Stralsundból. (Forrás: SAMARITER 2013, 171. Kat. Nr. 23.)

Fig. 3. 1. Pilgrim badge depicting an unknown saint. (Source: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/9097448e-1446-44b8-a956-d16a5a27106f>); 2. Pilgrim badge from Stralsund depicting an unknown saint. (Source: SAMARITER 2013, 171. Cat. No. 23)

3. Nikla-Németi-dűlő (1. ábra 2)

méret: h: 4,9 cm; sz: 3,2 cm

megtalálás ideje: 2022. március 24.

megtaláló: Varga Máté

leltári szám: RRM_R_2024.6.1.

A lelőhelyen négy alkalommal végeztem terepbejárást 2022-ben és 2023-ban, ennek során 21 darab régészeti korú fémtárgyat találtam. A szántóföldi lelőhely egy kisebb, nagyjából 150 × 50 m kiterjedésű részét jártam be intenzívebben, ahol sűrűbben jelentkeztek a kerámiatöredékek is. A zarándokjelvény ennek a központi területnek az északi részén, a Koroknai-vízfolyáshoz közel, attól kb. 130 méterre keletre került elő. A közepes nagyságú lelőhelyet 2010-ben azonosították a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat munkatársai.²¹ A viszonylag kevés féMLELET, és egyéb terepi nyomok alapján valószínűsíthető, hogy illegális fémkeresősök is ismerik a lelőhelyet. A középkorban Németi falu feküdt a területen, erre dűlőnév is utal. Írott forrás 1376-ban emlékezik meg először róla, az utolsó 1536-ban említi, de talán a török hódoltság ideje alatt sem néptelenedett el.²² Középkori forrás nem említi, hogy temploma lett volna, és erre az eddigi terepbejárások eredményei sem utalnak.

A tárgy kissé hajlott állapotban került elő, illetve Szűz Mária és Jézus feje hiányzik, valamint a felerősítésre szolgáló fülek közül is csak egy darab maradt meg. A trónon ülő Szűz Mária hosszú ruhája redőzött, a két láb előtt fel van hajtva, Mária nyakában stóla lóg. Bal kezében a gyermek Jézust tartja, akinek ruhája szintén redőzött, jobb kezében, a mellkasa előtt országalmát/gömböt tart. Jobb karja mellett egy kereszt/kardmarkolat részlete látható. Ez a fajta típus jól ismert Európában, számos változata van, a niklai darab a közepesen szépen kidolgozott példányok közé tartozik. Mivel gyakori típusnak számít, így más magyarországi párhuzamát is ismerjük. A típusnak két Mária fejtöredéke ismert Somogy megyéből, egy magángyűjteményből. A darabokat feldolgozó Aradi Csilla szerint ez a típus Aachen kegyhelyéhez köthető.²³ Ezen a véleményen vannak külföldi kutatók is, akik egyértelműen Aachen városához kötik a típust.²⁴ Ennek kissé ellentmond, hogy a Kunera adatbázisban az aacheni zarándokjelvények között mindössze két ilyen található.²⁵ A többi aacheni példány az Aradi Csilla által közölt „Aacheni Mária zarándokjelvény 1.” típus párhuzama.²⁶ A niklaihoz hasonló példány ismert a Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményéből, azonban az kidolgozásában számos helyen eltér a niklai darabtól, például a hosszú ruha nincs felhajtva a lábak előtt, más a stóla kialakítása, más mintájú a kis Jézus ruhája. A megmaradt Szűz

²¹ A lelőhely nem került be a közhiteles lelőhelynyilvántartásba, de köszönöm Nagy Baláznak, hogy felhívta rá a figyelmem.

²² TIMÁR 2019, III. 638.

²³ ARADI 2018, 14–15.

²⁴ HRDINA *et al.* 2013.

²⁵ Kunera, object number: 23701 és 23702. Mindegyik Dordrechtben került elő, az előbbi 1350–1449, a másodikat 1250–1299 közé keltezték.

²⁶ ARADI 2018, 14.

4. *ábra.* Zarándokjelvény Szűz Mária és a gyermek Jézus-ábrázolással. (Forrás: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/cef240ea-da64-41c1-8cab-ce9231c5be4a>)
 Fig. 4. Pilgrim badge with a depiction of the Virgin Mary and the infant Jesus. (Source: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/cef240ea-da64-41c1-8cab-ce9231c5be4a>)

Mária fejen viszont az arc szép kidolgozása, a fejen háromágú korona látható, és glória veszi körbe.²⁷ Szintén ennek a típusnak kisebb töredéke került elő a Veszprém megyei Gógánfa határában.²⁸

A Kunera adatbázisban található példányok közül a formailag legjobb párhuzam lelőhelye ismeretlen, illetve a kegyhelyet sem sikerült meghatározni, a példányt 1250–1349 közé keltezték (4. *ábra*).²⁹ Ez a példány is töredékes, sajnos a bal oldala hiányzik, így nem látjuk, hogy Mária jobbján pontosan mit ábrázoltak. Egy másik példány alapján azonban valószínűsíthető, hogy a niklai darab kis Jézusának kezében is egy országalma/gömb lehetett, illetve Mária jobbján feltehetően Gábiel arkangyal állhatott karddal a kezében (5. *ábra*).³⁰ A párhuzamokat, és a külföldi eredményeket figyelembe véve a 13–14. századra lehet keltezni ezt a zarándokjelvény típust.

4. *Siójut-Hermecz-föld* (azonosító: 49012) (1. *ábra* 3)

méret: h: 3,5 cm; sz: 1,7 cm

megtalálás ideje: 2022. szeptember 23.

megtaláló: Varga Máté

leltári szám: RRM_R_2024.4.1.

A lelőhelyen 2022–2023 között öt alkalommal végeztünk csoportos terepbejárást, és közel 200 darab régészeti korú – főleg középkori – fémtárgyat találtunk. A lelőhelyen, bár az jól ismert illegális fémmeresősök körében, az átlagosnál több fémeletet tudtunk gyűjteni, mivel egy viszonylag forgalmas úthoz közel található. A lelőhely az 1970-es évek óta jól ismert a régészek előtt is, több alkalommal történt itt terepbejárás, aminek során egy nagy kiterjedésű középkori faluhelyet sikerült azonosítani. 2007-ben a középkori templom feltárása is megtörtént. A zarándokjelvény az egykori templom helyétől északra 20 méterre került elő. Jut falu az 1300-as évek elején többször is szerepel írott forrásokban, de temploma már biztosan létezett a 13. században. Kevés középkori forrás emlékezik meg róla, az utolsó 1524-ben.³¹ Ennek ellenére jelentős hely lehetett a középkorban, ugyanis itt volt a Sió egyik fontos átkelőhelye. A török időkben nem néptelenedett el, de valamikor áttelepült a mai helyére.

A zarándokjelvény töredéken egy szárnyas alak részletét látjuk. A fentebb bemutatott niklai darab és annak párhuzamai alapján ez a töredék egy Szűz Máriát és a gyermek Jézust ábrázoló zarándokjelvény bal oldala lehetett, és Gábiel arkangyalt ábrázolja (5. *ábra*). Hasonlóan a niklai darabhoz, ezt is a 13–14. századra lehet keltezni, és Aachen városához köthető.

²⁷ RAINER 2009, 77.

²⁸ Sem Rainer, sem Pátkai nem kötötte Aachen városához a zarándokjelvényt. „Talán Északkelet-Franciaország és a közép-Rajna vidék (Trier-Aachen) közti területről származhat, de kegyhelyhez kötése egyelőre feloldatlan.” PÁTKAI 2019, 251. Rainer Pál egy későbbi tanulmányában már feltételezi, hogy talán Aachen vagy Boulogne-sur-Mer kegyhelyhez köthető a lelet. RAINER 2019, 168.

²⁹ Kunera, object number: 16660.

³⁰ ARADI 2018, 15, 3 *ábra*; Kunera, object number: 23699. Ezt a darabot szintén 1250–1349 közé keltezték.

³¹ TIMÁR 2019, II. 646–647.

5. *ábra.* Zarándokjelvény Szűz Mária és a gyermek Jézus-ábrázolással. (Forrás: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/95052f49-227c-4b60-a475-662f4d0ad138>)

Fig. 5. Pilgrim badge with a depiction of the Virgin Mary and the infant Jesus. (Source: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/95052f49-227c-4b60-a475-662f4d0ad138>)

5. Szőlősgyörök-Gombos-alja, faluhely (azonosító: 58990) (1. *ábra* 1)

méret: h: 3,1 cm; sz: 2,3 cm

megtalálás ideje: 2015

megtaláló: Szabó Máté

leltári szám: RRM_R_2024.5.1.

Múzeumi önkéntes találta a lelőhelyen a zarándokjelvény-töredéket 2015-ben, azóta két alkalommal végeztünk közösen terepbejárást, de a lelőhely kirabolt, így alig egy tucatnyi fémtárgyat tudtunk gyűjteni. A középkori templom helyétől kissé északnyugatra 70 méterre került elő a lelet. A lelőhely közelében nagy területen, de viszonylag elszórtan lehet középkori leleteket találni, ezek a középkori Tömörd faluhoz köthetőek. A középkori templom körül sánc nyoma látható, ezért egyes helyeken várként hivatkoznak rá. Tömördöt először az 1333–1335 közötti pápai tizedjegyzékekben említik, ekkor értesülünk papjáról, így templomos település volt, középkori forrás 1536-ban említi utoljára.³²

Az eredetileg kerek alakú öntvény szélén gyöngysor fut körbe, középen egy kerekded arcú személyt látunk hangsúlyosan kiemelt szemöldökkel, szemekkel, orral és szájjal, a fején feltehetően koronával, míg haja oldalt lelóg. Az erőteljes vonások alapján minden bizonnyal egy férfit ábrázoltak.³³ A jelvény jobb alsó részén egy kerek, másodlagosan készített lyuk található. Sem a magyarországi leletanyagban, sem a Kunera adatbázisban a kerek alakú jelvények között nem találtam párhuzamát. Hasonló hajviselettel ábrázolt férfi szenteket (sokszor azonosítatlanok) vagy koronás főket lehet találni, de egyik sem hasonlít kifejezetten a szőlősgyöröki darabhoz. Felmerülhet akár Keresztelő Szent János is, akinek ismerünk egy hasonló, egész alakos ábrázolását (6. *ábra*),³⁴ bár ennek ellentmondana a korona. Amennyiben mégis Keresztelő Szent János látható a zarándokjelvényen, akkor talán a franciaországi Amiens városához köthető. A zarándokjelvény a késő középkorra keltezhető.

6. *ábra.* Zarándokjelvény Keresztelő Szent János ábrázolásával. (Forrás: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/b5a9de14-0124-4c11-b50b-4d3206fb9104>)

Fig. 6. Pilgrim badge showing St John the Baptist. (Source: <https://database.kunera.nl/en/collectie-object/b5a9de14-0124-4c11-b50b-4d3206fb9104>)

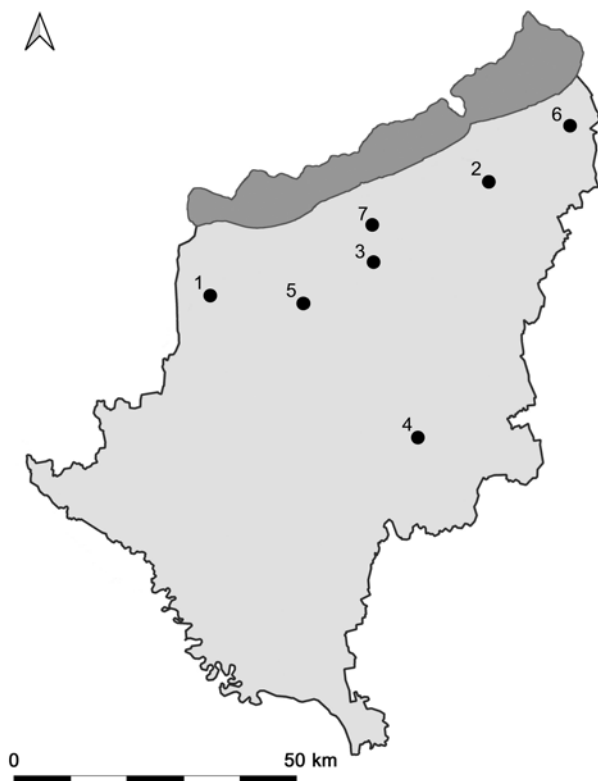
³² TIMÁR 2019, V. 413.

³³ A rövid közleményben tévesen Máriának határoztam meg. <http://smmi.hu/hirek/ket-ujabb-kozepkori-zarandokjelveny-somogy-megyebol.html> (utolsó megtekintés: 2024. április 5.)

³⁴ Kunera, object number: 06272.

ÉRTÉKELÉS

Külföldi adatbázisokat és publikációkat böngészve nagyon sokféle és változatos zarándokjelvény-nyel találkozhatunk, ehhez képest a Magyarországon találtak viszonylag kevés típusba sorolhatók, és ez igaz a Somogy megyében talált darabokra is. Mivel a tárgyak anyaga minden esetben valami-lyen ón-ólom ötvözet, és elég sérülékenyek, ezért mindegyik példány töredékes, hiányos állapotban került elő a földből. Az öt zarándokjelvény közül négy darab templommal rendelkező középkori faluhelyen, a templom közelében, attól maximum 100 méterre került elő. Meg kell említenünk, hogy bár a terep-bejárások elsősorban a templomok környé-két célozták, itt is érvényesül az az országos trend, hogy a zarándokjelvények többsége „egyházi közeg”-ből származik.³⁵ Egyedül a niklai lelőhelyen nem ismerünk egyelőre középkori templomra utaló régészeti jelensé- get. A zarándokjelvények közül biztosan csak kettőt lehet kegyhelyhez kötni, ezek nagy valószínűséggel Aachen városából származ- nak, ami összecseng azzal, hogy a késő közép- korban a magyarok körében az egyik legnép- szerűbb zarándokhely Aachen volt.³⁶ A másik három tárgy kegyhelyhez kötése egyelőre nem lehetséges, de mindenképp olyan darabok, amelyeknek nem ismerjük másik magyaror- szági párhuzamát. Mivel a településeket való- színűleg nem érintette zarándokút, ezért inkább a településeken élők vehettek részt zarándoklatokon, majd hazatérve hagyhat- ták el ezeket a jelvényeket. A Somogy megyei példákon keresztül azt látjuk, hogy nemcsak nagyobb, jelentősebb településeken élők jutot- tak el külföldi zarándoklatokra, hanem kisebb falvak lakói is (7. ábra).

7. ábra. Középkori zarándokjelvények Somogy megyéből. 1. Somogysámson; 2. Bálványos; 3. Hács; 4. Kaposvár; 5. Nikla; 6. Siójut; 7. Szőlősgyőrök. (Térkép: Balla Krisztián)

Fig. 7. Medieval pilgrim badges from Somogy County. 1. Somogysámson; 2. Bálványos; 3. Hács; 4. Kaposvár; 5. Nikla; 6. Siójut; 7. Szőlősgyőrök. (Map: Krisztián Balla)

ZARÁNDOKJELVÉNYEK MAGYARORSZÁGON

Jelen tanulmányban nem tűztük ki célul az összes magyarországi középkori zarándokjelvény össze- gyűjtését, azonban úgy gondoljuk, hogy a szakirodalomból ismert példányokra érdemes röviden kitérni. A budai királyi palota területéről egy ólomkeresztet ismerünk.³⁷ A budai vár Szent György utcájából egy Rómából származó és a 14. századra keltezhető, Szent István vértanút és Szent Lőrincet ábrázoló darab került elő.³⁸ Budapest pesti oldalán, a Molnár utca 7–9. szám alatti telken 40 darab

³⁵ TEREI 2017, 154.

³⁶ CSUKOVIITS 2003, 25, 30, 33.

³⁷ HOLL 1987–1988, 189, 187, 3. kép 9.

³⁸ BENKŐ 2010, 336.

zarándokjelvény látott napvilágot, amiből előzetesen négy darabot határoztak meg.³⁹ Az egyik, áttört kialakítású darabon Szent Borbála alakja látható, származási helye ismeretlen, a másik példány Szent Miklóst ábrázolja, és Bariban készült. Mindkét darabot a 14–15. századra lehet keltezni. A harmadik darab egy egyenlő szárú kereszt, amin a keresztre feszített Jézus látható, a 11–14. századra keltezhető darab Lucca városából származik.⁴⁰ Egy előkerült példány nem kifejezetten zarándokjelvény, de a zarándoklatokhoz köthető. Az ólomból készült, hálószerű tárgyban ún. Szent Jakab-kagylót tartottak, ami Santiago de Compostela zarándokhelyhez kapcsolható.⁴¹ Budapest-Logodi u. 11–13. sz. telken egy valódi kagyló került elő, ami egyértelműen az említett spanyolországi zarándokhelyhez kötődik, és az ólomjelvényeket megelőzően használták őket. Hasonló kagyló vagy töredéke került elő még az alábbi helyekről: Székesfehérvár-Szűz Mária-templom, Marosvásárhely-Ferences kolostor, Esztergom-Szentgyörgy utca 10., Tác-Föveny.⁴² Kána faluban egy Rómából származó, Szent Péter és Pál apostolokat ábrázoló jelvény látott napvilágot.⁴³ Szigetszentmárton határából egy 13–14. századra keltezhető, aacheni Mária-jelvény ismert.⁴⁴ Esztergomban a ferences gimnázium udvarán két zarándokjelvényt is feltártak, az egyik Szent Miklós látható, és a jelvény Bariból származik, míg a másik egy kagyló, ami Santiago de Compostelához köthető.⁴⁵ Esztergom-Szentkirály területén több zarándokjelvény is előkerült. Egy Rómában készült és a 13. századra keltezhető darabon Szent Péter és Pál látható,⁴⁶ egy másik jelvény Bari városához kötődik, Szent Miklóst ábrázolja, a 13. századra keltezhető.⁴⁷ A harmadik, Árpád-korban készült példányon Szent István protomártír és Szent Lőrinc látható, és Rómából származik,⁴⁸ míg a negyedik jelvény Szent Pétert és Pált ábrázolja, szintén Rómában készült.⁴⁹ Veszprém megyében a Gógánfa melletti Máhó középkori faluhelyről ismert egy 1300 körülre keltezett zarándokjelvény Szűz Máriával és a gyermek Jézussal. Egy hasonló darab található a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum gyűjteményében is, ennek lelőhelye azonban ismeretlen.⁵⁰ Szintén Veszprém megyében, Almád bencés monostora feltárása során került elő egy kereszt alakú zarándokjelvény.⁵¹ Homokbödöge mellől, az egykori Egyházásbödöge területéről egy Szent Miklóst ábrázoló, 13–14. század fordulójára keltezhető zarándokjelvény látott napvilágot, ami Bari városából származik.⁵² A Zala megyei csatári bencés apátság területéről egy Kölnben a 14. század második felében készült és Szent Orsolyát ábrázoló zarándokjelvény került elő.⁵³ Cikó-Eszterpusztáról egy zarándokpullát ismerünk, ami a késő középkorra keltezhető,⁵⁴ és szintén hasonló tárgy ismert Katy-

³⁹ HORVÁTH 2018a, 251–252. Mivel ezek a leletek a Dunához közel kerültek elő, felmerült, hogy a zarándoklatról visszatérők a jelvényt vízbe dobták, mert azt tartották, hogy az szerencsét hoz. A tanulmányban még csak 13 darab zarándokjelvény szerepelt, azonban a teljes feldolgozás során 40 darabra emelkedett a számuk. Köszönöm az információt Horváth Viktóriának.

⁴⁰ HORVÁTH 2018b, 120–122.

⁴¹ HORVÁTH 2021, 176–177.

⁴² BENDA 2009.

⁴³ TEREI 2017. A tanulmányban összesen 10 darab, az Árpád-kori Magyar Királyság területén előkerült, négyzetes alakú zarándokjelvényt gyűjtött össze a szerző: Kána, Esztergom-Szentkirály (3 db), Budapest-Szent György utca, Császárszár, Debrecen-Monostor erdő, Bugac-Felsőmonostor, Csitári tanya (2 db), Szalóc. A felsoroltak közül az esztergomi és budapesti darabok szerepelnek jelen cikkben is, a többire nem tértem ki részletesebben.

⁴⁴ TÓTH 2023, 28. Továbbá a cikkben említenek még két másik – nem részletezett – zarándokjelvényt.

⁴⁵ <https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/2021/01/gyuru-sarkannyal> (utolsó megtekintés: 2024. április 5). Köszönöm az információt Kocsis Anitának.

⁴⁶ BENKŐ 2010, 336.

⁴⁷ BENKŐ 2010, 337.

⁴⁸ PROHÁSZKA – SZENDE 2009–2010.

⁴⁹ PROHÁSZKA – SZENDE 2011–2012.

⁵⁰ PÁTKAI 2019. A töredékes zarándokjelvényen csak Jézus alakja vehető ki.

⁵¹ BUZÁS 2023, 13–14, 23, 30. kép.

⁵² PÉTERVÁRY – HORVÁTH 2022.

⁵³ EKE 2020.

⁵⁴ VINDUS 2021.

már határából – a középkori Eszter falu területéről –, ami a franciaországi Chartreuse de Champmol kegyhelyhez köthető, és a 15. századra keltezhető.⁵⁵ Székesfehérvárról egy ólomból öntött, sas alakú medalliont ismerünk, ez a példány talán a profán jellegű zarándokjelvények csoportjába sorolható.⁵⁶

IRODALOM

- ARADI 2018 M. ARADI Csilla: Középkori zarándokjelvények és mellkereszt töredéke a Szulok-gyűjteményből (Medieval pilgrim badges and a reliquary cross fragment from the Szulok collection). In: *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére*. Szerk.: Varga Máté – Szentpéteri József. Kaposvár 2018, 11–21.
<https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2018.6.11>
- BENDA 2009 BENDA Judit: Pecten maximus, avagy Santiago de Compostelai zarándokjelvény Budán (Pecten maximus, oder eine Pilgerzeichen von Santiago de Compostela in Buda). *Tanulmányok Budapest Múltjából* 35 (2009) 39–54.
- BENKŐ 2010 BENKŐ Elek: Zarándokjelvények a középkori Magyarországon. In: *Laudator temporis acti. Tanulmányok Horváth István 70 éves születésnapjára*. Szerk.: Tari Edit – Tóth Endre. Esztergom – Budapest 2012, 334–348.
- BUZÁS 2023 BUZÁS Gergely: Almád monostorának régészeti kutatása 2014–2022 között (Archaeological research in the monastery of Almád, 2014–2022). *Archaeologiai Értesítő* 148 (2023) 269–300.
<https://doi.org/10.1556/0208.2023.00061>
- CSUKOVITS 2003 CSUKOVITS Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. Budapest 2003.
- EKE 2020 EKE István: Kölni Szent Orsolya zarándokjelvény Csatárból (The Saint Ursula of Cologne pilgrim badge from Csatár). *Zalai Múzeum* 25 (2020) 33–43.
- HOLL 1987–1988 HOLL Imre: A budai várpalota egy középkori rétegsorának elemzése (Analyse einer mittelalterlichen Schichtenreihe des Burgpalastes von Buda). *Archaeologiai Értesítő* 114–115 (1987–1988) 183–198.
- HORVÁTH 2018a P. HORVÁTH Viktória: Középkori kések, olló és sarló a pesti Duna-partról (Knives, scissors, and a sickle from the coast of the Danube in Budapest). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2018, 249–271.
<https://doi.org/10.54640/CAH.2018.249>
- HORVÁTH 2018b HORVÁTH Viktória: Zarándokjelvények. In: *Szívmengető középkor. Kályhák és kályhacsempék a középkori Magyarországon, 14–16. század*. Kiállítási katalógus. Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeum, 2018. április 11–szeptember 2. Szerk.: Kiss Virág – Spekner Enikő – Végh András. Budapest 2018, 120–122.

⁵⁵ RÁCZ – PÁNYA 2023.

⁵⁶ SIKLÓSI 1990.

- HORVÁTH 2021 POMÁZI-HORVÁTH, Viktória: New evidence on medieval trade and journey in Pest (Budapest, Hungary). Knives, scabbards, and pilgrim badges. In: *Proceedings of the 1st and 2nd International Doctoral Student Conference on Archaeology (IDSCA)*. Eds: Kaić, Iva – Cvetko, Mirna – Tomas, Helene. Zagreb 2021, 171–190.
- HRDINA *et al.* 2013 HRDINA, Jan – KOLÁŘ, František – MARETHOVÁ, Barbara – MUDRA, Aleš – SKALICKÁ, Pavla – TERYNGEROVÁ, Hana F.: Neue Pilgerzeichenfunde aus Opava (Troppau) und die Typologie der älteren Aachener Pilgerzeichen im Kontext der Zeugnisse zur Aachenfahrt aus den böhmischen Ländern im 14. Jahrhundert. In: *Wallfahrer aus dem Osten. Mittelalterliche Pilgerzeichen zwischen Ostsee, Donau und Seine*. Hrsg.: Kühne, Hartmuth – Lambacher, Lothar – Hrdina, Jan. Frankfurt am Main 2013, 321–360.
- KÖLTŐ 2003 KÖLTŐ László: Somogysámson, Marótpuszta, agyagbánya. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2000*. Szerk.: Kisfaludi Júlia. Budapest 2003, 203–204.
- KÖLTŐ – DOBÓ 2004 KÖLTŐ László – DOBÓ Bernadett: Egy 15–16. századi veretes öv restaurálása és rekonstrukciója (The restoration and reconstruction of a 15–16. c. mounted belt). *Somogyi Múzeumok Közleményei* 16 (2004) 237–256.
- Kunera Kunera, laatmiddeleeuwse insignes en ampullen. www.kunera.nl. (utolsó meglejtetés: 2024. április 5).
- PÁTKAI 2019 PÁTKAI Ádám: Korpusz és zarándokjelvény Gógánfa-Máhó középkori faluhelyről (Medieval corpus and pilgrim badge from Gógánfa-Máhó). *A Laczkó Dezső Múzeum Közleményei* 29 (2019) 249–257.
- PÉTERVÁRY – HORVÁTH 2022 PÉTERVÁRY Tamás – P. HORVÁTH Viktória: „Utad értelme nem a cél, hanem a vándorlás.” Árpád-kori zarándokjelvény Homokbödögéről. *Határtalan Régészet* 7:1 (2022. március) 80–82.
- PROHÁSZKA – SZENDE 2009–2010 PROHÁSZKA Péter – SZENDE László: Egy középkori zarándokjelvény Esztergom-Szentkirályról (Ein hochmittelalterliches Pilgerzeichen aus Esztergom-Szentkirály). *Numizmatikai Közöny* 106–107 (2009–2010) 199–208.
- PROHÁSZKA – SZENDE 2011–2012 PROHÁSZKA Péter – SZENDE László: Újabb római zarándokjelvény Esztergom-Szentkirályról (Ein neueres römisches Pilgerzeichen aus Esztergom-Szentkirály). *Numizmatikai Közöny* 108–109 (2011–2012) 129–131.
- RAINER 2009 *Veszprém megye egyházi élete a középkorban. Kiállítási katalógus 2008–2009*. Szerk.: RAINER Pál. Veszprém 2009.
- RAINER 2019 RAINER Pál: Egy Szűz Máriás zarándokjelvény a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban (A pilgrim badge depicting Virgin Mary in the Laczkó Dezső Museum, Veszprém, Hungary). In: *Mikroszkóppal, feltárásokkal, mintavételezéssel, kutatásokkal az archaeometria, a geoarchaeológia és a régészet szolgálatában. Tanulmányok Ilon Gábor régész 60 éves születésnapjára*. Szerk.: Bartosiewicz László – T. Biró Katalin – Sümegi Pál – Törőcsik Tünde. Szeged 2019, 163–170.

- RÁCZ – PÁNYA 2023 RÁCZ Bernát – PÁNYA István: Késő középkori zarándokampulla Katymárról. *Cumania* 30 (2023) 251–264.
- SAMARITER 2013 SAMARITER, Renate: Neue Pilgerzeichen und religiöse Zeichen aus Stralsund. In: *Wallfahrer aus dem Osten. Mittelalterliche Pilgerzeichen zwischen Ostsee, Donau und Seine*. Hrsg.: Kühne, Hartmuth – Lambacher, Lothar – Hrdina, Jan. Frankfurt am Main 2013, 145–178.
- SIKLÓSI 1990 SIKLÓSI Gyula: Sasos medalion a székesfehérvári Szent Péter utcából (Arany J. u. 3.). *Alba Regia* 24 (1990) 137–139.
- TEREI 2017 TEREI György: Zarándokjelvény az Árpád-kori Kána faluból (Pilgrim badge in Arpadien village, Kána [Budapest]). *Budapest Régiségei* 50 (2017) 151–158.
- TIMÁR 2019 TIMÁR Péter: *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára I–VI*. Szeged 2019.
- TÓTH 2023 TÓTH János Attila: Sárkányok a szigeten. Régészeti adatok a Szent Ábrahám monostor és Ráckeve alapításának problematikájához. *Magyar Régészet Online* 12:1 (2023) 23–36.
<https://doi.org/10.36245/mr.2023.1.2>
- VINDUS 2021 VINDUS Melinda: Középkori zarándokampulla Cikó–Eszterpusztáról (Mittelalterliche Pilgerampulle aus Cikó–Eszterpuszta). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 43 (2021) 23–35.
<https://doi.org/10.55022/WMME.2021.2>

MORE MEDIEVAL PILGRIM BADGES FROM SOMOGY COUNTY

Máté Varga

Earlier on, just nine pilgrim badges from Somogy County were known. In recent years, though, another five have come to light, thanks to researches using metal detectors. Each of the five was discovered on a site where a village had stood in the Middle Ages, and each was found on a different site. In four of the five village locations, there was a church in the Middle Ages; and in each these four locations, the pilgrim badge was found within 100 metres of the church. All five badges were made from an alloy of tin and lead, with the result that all came to light in a fragmentary state. Of the badges, two could be linked with certainty to a particular place of pilgrimage, namely Aachen; they depicted the Virgin Mary and the infant Jesus. In the Late Middle Ages, Aachen was one of the destinations most favoured by Hungarian pilgrims. The third badge, circular in shape, bears the monogram M. It cannot be linked to a particular place of pilgrimage, but is, perhaps, connected to the cult of the Virgin Mary. On the fourth badge, which is in the form of a rhombus, the figure of a saint may be seen in sketch form. This may perhaps be St John the Baptist. On the fifth badge, which is circular in shape, the head of a hitherto unidentified saint may be discerned; here, too, John the Baptist comes to mind as a possible interpretation. The pilgrim badges from Somogy County show that pilgrimages abroad were embarked upon not only by inhabitants of larger, more important settlements, but also by people living in smaller villages.

BENKŐ ELEK, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének kutatóprofesszora 2024 augusztusában tölti be 70. életévét. Benkő Elek tudományos tevékenységét mindenkor az igényesség, a sokoldalú érdeklődés és a friss irányzatok megismerésére, az eredmények összegzésére való törekvés jellemzi, szemléletét jól tükrözik Madách Imrének a kötet mottójául választott szavai. A jeles alkalomból barátai, kollégái, tisztelői e tanulmánykötettel köszöntik az ünnepeltet.

ELEK BENKŐ, a full member of the Hungarian Academy of Sciences and a research professor at the Institute of Archaeology of the HUN-REN Research Centre for the Humanities, is set to celebrate his seventieth birthday in August 2024. His scientific work has at all times been characterised by intellectual rigour, wide-ranging interests, a desire to learn about new lines of enquiry, and efforts to summarise findings. Elek Benkő's approach is well reflected in the words of Imre Madách chosen as the motto of this book. This volume of studies has been made for him by friends, colleagues, and admirers, to celebrate the special occasion his birthday will represent.

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

MTA
Kiváló Kutatóhely

MTA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ARCHAEOLINGUA

